

ECONOMIE

3 MAVO

Antwoordenboekje

H7 & H8

H 7

Hoofdstuk 7 Wie heeft het voor het zeggen?

Weet je het nog?

Theorie

In een samenleving heb je regels nodig. Daarom stelt de **overheid** wetten vast waaraan iedereen zich moet houden. Bij de gemeenten, provincies en het rijk werken **ambtenaren**.

De overheid is verantwoordelijk voor goede voorzieningen op het gebied van vervoer en communicatie. Deze **infrastructuur** hebben burgers en bedrijven dagelijks nodig.

Iedereen heeft een inkomen nodig om in zijn basisbehoeften te kunnen voorzien. Daarom hebben we in Nederland de **sociale zekerheid**, zodat mensen met te weinig of geen inkomen een uitkering kunnen krijgen.

Als de overheid het belangrijk vindt dat meer mensen sporten, of dat bedrijven milieuvriendelijker produceren, kan zij hiervoor **subsidie** geven. De overheid kan op producten die schadelijk zijn voor de gezondheid of het milieu **accijns** heffen, bijvoorbeeld op tabak, alcohol en brandstof. Iedereen in ons land is verplicht om **belasting** te betalen, zodat de overheid inkomsten heeft waarmee ze haar uitgaven kan betalen.

Alle verwachte inkomsten en uitgaven van de overheid staan op de **rijksbegroting**. In de **miljoenennota** legt de overheid uit welke keuzes zij daarbij gemaakt heeft.

Opdrachten

- 1 Gemeente, provincie en het rijk.
- 2 **x** Aram werkt als ICT'er bij de gemeente Schiedam.
 - Brenda werkt als secretaresse bij een bank.
 - x** Celine is onderzoeker bij de politie.
 - Danilo is eigenaar van een kledingwinkel.
- 3 **a** *Bijvoorbeeld*: de weg of het fietspad naar school
b *Bijvoorbeeld*: internet en elektriciteit
- 4 De AOW-uitkering is een voorbeeld van **sociale zekerheid**.
 Het aantal werkenden ten opzichte van het aantal AOW'ers **neemt af**.
 Hierdoor kan de overheid de AOW-uitkeringen in de toekomst **moeilijker** betalen.
- 5 $€ 38.000.000.000 \div 3.400.000 = € 11.176$
- 6 **a** De gemeente geeft subsidie aan het zwembad. Die kan daarmee het entreekaartje goedkoper maken.
b $€ 6 - € 4,50 = € 1,50$
 $€ 1,50 \div € 6 \times 100\% = 25\%$

- 7 a** Prijs van een sigaret is € 0,08 + € 0,25 + € 0,07 = € 0,40
 Accijns: € 0,25 ÷ € 0,40 × 100% = **62,5%**
b Alcohol en brandstoffen (benzine).

- 8 a** Rijksbegroting

b

Inkomsten en uitgaven van de Rijksoverheid		
Inkomsten	€ 305,5 miljard	€ 305.500.000.000
Uitgaven	€ 302,1 miljard	€ 302.100.000.000
Overschot	€ 3,4 miljard	€ 3.400.000.000

- 9 a** De miljoenennota.

b *Bijvoorbeeld* (twee van de volgende):

- Onderwijs, want er is meer geld nodig voor leraren / goed onderwijs.
- Politie, want er moet meer gedaan worden aan veiligheid.
- Infrastructuur, zodat wegen en fietspaden beter en veiliger worden.

Paragraaf 7.1 Wat is de overheid?

- 1 a *Eigen antwoord.*
 b *Bijvoorbeeld:* voor het aanvragen van je ID-bewijs (paspoort) of je (bromfiets)rijbewijs.

2

De aanleg van een nieuwe speeltuin.	gemeente
De aanschaf van nieuwe gevechtsvliegtuigen.	het rijk
Het verhogen van dijken langs de Maas	waterschap
Onderhoud aan de N207 tussen Gouda en Boskoop	provincie

- 3 De Tweede Kamer wordt gekozen door de bevolking. Namens de bevolking controleert de Tweede Kamer of plannen die de ministers maken van belang zijn voor ons land en of het geld goed besteed wordt.

- 4 a Innovatie.
 b *Bijvoorbeeld:* Door elektrische voertuigen is er minder milieuvervuiling.

- 5 a $€ 8.640 \div € 4.050.000 \times 100\% = \mathbf{0,2\%}$.
 b Subsidie is $€ 8.640 \div 120 = € 72$ per lid per jaar.
 $€ 72 \div 12$ maanden = $€ 6$ per maand.
 De contributie wordt dan $€ 20 + € 6 = \mathbf{€ 26}$ per maand.

- 6 a Totale accijnsverhoging: $€ 0,14 + € 1,00 + € 0,12 = € 1,26$ per pakje
 $€ 1,26 \div 20 = \mathbf{€ 0,063}$ per sigaret.
 b *Bijvoorbeeld:*
- Ja. Hoe hoger de accijns, hoe duurder roken wordt. Daardoor vinden mensen het roken te duur en stoppen ermee of beginnen er niet aan.
 - Nee. Het maakt voor veel mensen niet uit hoe duur een pakje sigaretten is. Als ze verslaafd zijn aan roken, dan kopen ze toch wel sigaretten.

7

Reden 2 en 3

Reden 1

Reden 2 en 3

- 8 De collectieve sector wil **geen** winst maken.
 De particuliere sector wil **wel** winst maken.

- 9 a De overheid (de gemeente) betaalt en levert de speeltuin en iedereen kan er gebruik van maken.
 b Leefomgeving
 c Totale uitgaven: $(75 + 28 + 83 + 41 + 14 + 20 + 52) \times € 1$ miljoen = $€ 313$ miljoen
 $€ 863.000 \div € 313.000.000 \times 100\% = \mathbf{0,276\%}$.

- 10** Bij privatisering verkoopt de **collectieve sector** taken aan de **particuliere sector**.
De overheid **ontvangt geld van** een bedrijf als een taak wordt geprivatiseerd.
- 11** - Voor de opbrengst (€ 10 miljoen dividend per jaar).
- De overheid vindt casino's/gokspellen geen taak voor de overheid.

Paragraaf 7.2 Sociale zekerheid

- 1 a** *Bijvoorbeeld:*
- Dat is terecht. Het mag niet uitmaken hoeveel de ouders verdienen. Er zijn al genoeg regelingen om mensen met een laag inkomen te helpen.
 - Dat is niet terecht. Rijkere ouders kunnen veel makkelijker de kosten voor kinderen betalen. Zij hebben daarvoor helemaal geen kinderbijslag nodig.
- b** Voor oudere kinderen zijn de kosten hoger. Bijvoorbeeld voor school of sport.
- 2** Je hoeft in Nederland niet om te komen van de honger, want je hebt recht op het **sociaal minimum** , zodat je in je noodzakelijke levensbehoeften kunt voorzien. Nederland is namelijk een **verzorgingsstaat** met een goede **sociale zekerheid** . Als je geen of te weinig inkomen hebt, dan kun je een **uitkering** krijgen en huur- of zorg**toeslag** om de huur en zorgpremie te betalen.
- 3 a** $70 \div 100 \times \text{€ } 1.472 = 0,7 \times \text{€ } 1.472 = \text{€ } 1.030,40$
 $\text{€ } 1.030,40 \times 12 \div 52 = \text{€ } 237,78$ per week.
- b** Gehuwden/samenwonenden delen ook veel kosten, zoals huur en verzekeringen.
- 4** Het solidariteitsbeginsel houdt in dat iedereen in Nederland meebetaalt aan sociale zekerheid.
 Sociale premies worden ingehouden op het brutoloon van werknemers.
 Als het aantal actieven toeneemt ten opzichte van de niet-actieven, dan moeten de sociale premies omhoog.
- 5 a** Totale premie volksverzekering is $17,90\% + 0,10\% + 9,65\% = 27,65\%$
 Kiojah: $27,65 \div 100 \times \text{€ } 34.300 = 0,2765 \times \text{€ } 34.300 = \text{€ } 9.483,95$
 Marcel: $27,65 \div 100 \times \text{€ } 27.500 = 0,2765 \times \text{€ } 27.500 = \text{€ } 7.603,75$
- b** Voor Marcel maakt het niet uit. Zijn inkomen van € 27.500 blijft onder het maximum bedrag waarover de premie berekend wordt.
 Kiojah betaalt nu meer premie, want het maximum bedrag is omhoog gegaan.
 (namelijk $27,65\%$ van $(\text{€}34.300 - \text{€ } 33.791) = \text{€ } 147,74$).
- 6 a** $\text{€ } 68.600.000.000 \div 9.000.000 = \text{€ } 7.622$.
- b** $\text{€ } 68,6$ miljard – $\text{€ } 85,8$ miljard = **€ 17,2 miljard** tekort.
- c** Een deel van de uitgaven aan sociale zekerheid betaalt de overheid met belastinginkomsten.

7

8 a

Mevrouw van Loon (54) verloor vorig jaar haar partner bij een auto-ongeval.	ANW
Hicham werd na een dienstverband van 15 jaar ontslagen. De fabriek waar hij werkte verhuisde naar het buitenland.	WW
Dirk kan door een ongeval niet meer volledig werken. Hij verdient nu nog maar 50% van zijn vroegere loon.	WIA
Meneer Alloui is 67 geworden en kan nu stoppen met werken.	AOW

b Als hun uitkering te laag is wel. Ze kunnen dan huurtoeslag en/of zorgtoeslag krijgen. (Als hun uitkering lager is dan het sociaal minimum, krijgen ze ook nog een aanvullende bijstandsuitkering.)

9 a 3×8 maanden = 24 maanden = 2 jaar.

De AOW-leeftijd wordt dan $67 + 2$ jaar = **69 jaar**.

b *Nadeel verhogen AOW-premies:*

- Werkenden houden dan een lager netto inkomen over. Zij kunnen dan minder geld uitgeven. Dat is slecht voor hen en voor de economie.

Nadeel verlagen AOW-uitkering:

- Als je alleen van een AOW-uitkering moet rondkomen, is dat nu al lastig. Met nog minder komen deze ouderen in geldproblemen.

10 a Met parttime werk verdien je vaak minder dan het sociaal minimum. Je hebt dan als aanvulling recht op (gedeeltelijke) bijstand.

b De samenleving bespaart op uitkeringslasten als de overheid **minder** geld kwijt is aan uitkeringen. Daardoor kunnen de premies en belastingen voor werknemers **omlaag**.

Paragraaf 7.3 Hoe komt de overheid aan geld?

1 Bijvoorbeeld:

- Ja, want ik heb iets gekocht. In de prijs zat btw verwerkt.
- Ja, ik heb een baantje en op mijn loon wordt een beetje belasting ingehouden.
- Nee, ik heb niets gekocht en geen loon verdiend.

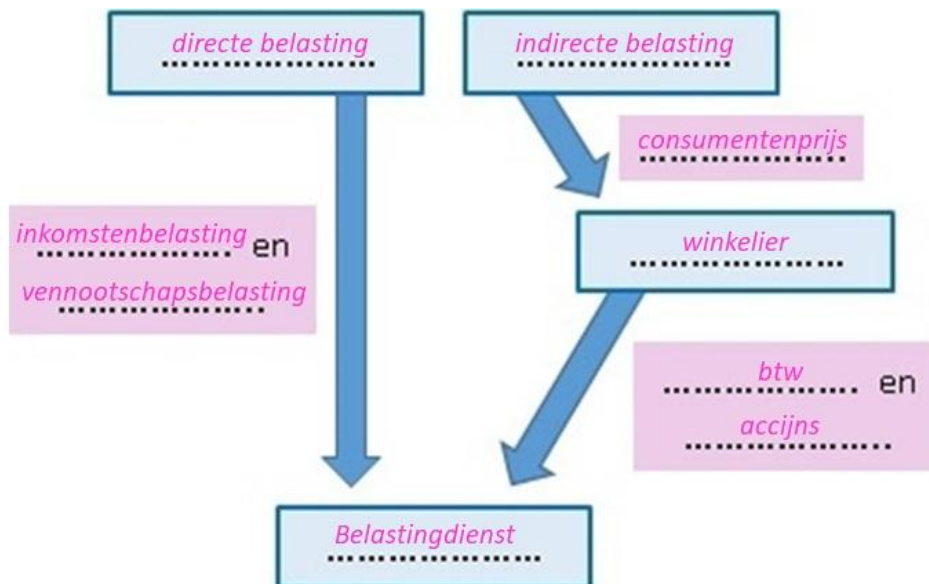
- 2**
- a** vennootschapsbelasting
 - b** inkomstenbelasting
 - c** btw
 - d** loonbelasting

- 3**
- a** De aardgasbaten zijn een voorbeeld van **niet-belastingontvangsten**.
 - b** De aardgasbaten bedroegen **in 60** jaar € 417 miljard.
 - c** De aardgasbaten zullen na 2022 **dalen**.

- 4**
- a** € 0,30 + € 0,53 + € 0,18 + € 0,49 = **€ 1,50**
 - b** € 0,18 ÷ € 1,50 × 100% = **12%**
 - c** € 0,30 (btw) + € 0,53 (accijns) = **€ 0,83**
 - d** € 0,83 ÷ € 1,50 × 100% = **55,3%**

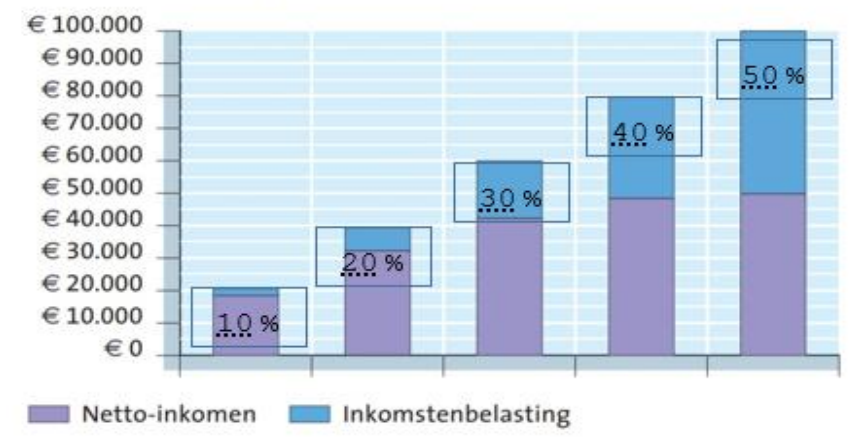
e Nee, de btw en de accijns zit in de prijs die je aan de pomphouder betaalt. Die draagt de btw vervolgens af aan de overheid.

5

6 B en C

7 a Bruto- en netto-inkomens

Berekeningen (van links naar rechts):

Bruto inkomen € 20.000 → belasting ± € 1.000 à € 2.000 → 5% à 10%

Bruto inkomen € 40.000 → belasting ± € 8.000 → 20%

Bruto inkomen € 60.000 → belasting ± € 18.000 → 30%

Bruto inkomen € 80.000 → belasting ± € 32.000 → 40%

Bruto inkomen € 100.000 → belasting ± € 50.000 → 50%

b Met een hoger inkomen betaal je een hoger percentage inkomstenbelasting.

8 a 37,1%

b $37,1 \div 100 \times \text{€ } 56.500 = 0,371 \times \text{€ } 56.500 = \text{€ } 20.961,50$

c Janneke:

$37,1 \div 100 \times \text{€ } 68.507 = 0,371 \times \text{€ } 68.507 = \text{€ } 25.416,10$

$49,5 \div 100 \times (\text{€ } 72.800 - \text{€ } 68.507) = 0,495 \times \text{€ } 4.293 = \text{€ } 2.125,04 +$

Janneke betaalt aan inkomstenbelasting **€ 27.541,14**

d $\text{€ } 27.541,14 \div \text{€ } 72.800 \times 100\% = 37,8\%$

9 a Van de hoeveelheid CO₂ die je auto uitstoot.

b De overheid hoopt dat mensen nu schonere auto's gaan kopen.

c *Bijvoorbeeld:*

- Nee, op de tweedehands auto is, toen hij nieuw was, al bpm geheven. (Dat werkt ook nog door in de prijs van een tweedehands auto.)
- Ja, als de bpm ook geldt bij de verkoop van tweedehands auto's die veel CO₂ uitstoten, dan kopen steeds minder mensen die auto's.

10 a Btw en accijns. Deze belastingen betaal je als je moet tanken. Hoe meer kilometers je rijdt, hoe meer je moet tanken, hoe meer btw en accijns je moet betalen.

b Bpm en motorrijtuigenbelasting.

c *Bijvoorbeeld:* btw en accijns, daar ga je meer van betalen als je vaker met de auto rijdt.

d Tol betaal je alleen als je gebruik maakt van de snelweg. Omdat je betaalt voor het gebruik is tol ook een voorbeeld van het profijtbeginsel.

Paragraaf 7.4 Wat geeft de overheid uit?**1** *Bijvoorbeeld:*

- Aan maatregelen die de klimaatverandering helpen verminderen.
- Aan het verbeteren van de sportvoorzieningen in Nederland.
- Aan betere gezondheidszorg voor ouderen.

- 2** **a** De plannen van de regering voor het komende jaar.
b De minister van Financiën presenteert op Prinsjesdag de Rijksbegroting en de Miljoenennota. Daarin staat hoe de regering haar plannen wil betalen.
c De plannen gaan uitvoeren die bekend zijn gemaakt.

- 3** De overheid geeft komend jaar € 82,2 miljard uit aan zorg.
 De overheid legt extra geld opzij voor maatregelen tegen klimaatverandering.
 De overheid rekent komend jaar op € 305,5 miljard aan inkomsten.
 De overheid trekt meer geld uit om het lerarentekort op te lossen.

- 4** **a** Dat ze het geld niet verspilt, want het is geld van de burgers.
b De Eerste en Tweede Kamer, die door de bevolking gekozen zijn.

- 5** **a** $(€ 85,8 \text{ miljard} + € 82,2 \text{ miljard}) \div € 302,1 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{55,6\%}$
b $(€ 96,5 \text{ miljard} + € 97,3 \text{ miljard}) \div € 305,5 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{63,4\%}$
c $€ 82.200.000.000 \div 17\,400\,000 = \mathbf{€ 4.724}$
d $€ 43,2 \text{ miljard} \div € 82,2 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{52,6\%}$

- 6** **D** $3,9 \div 100 \times € 302,1 \text{ miljard} = 0,039 \times € 302,1 \text{ miljard} = € 11,8 \text{ miljard}$

- 7** **a** $(350 + 300 + 134 + 61 + 51) \times € 1 \text{ miljoen} = \mathbf{€ 896 \text{ miljoen}}$
b Defensie: $€ 51.000.000 \div € 10.600.000.000 \times 100\% = \mathbf{0,5\%}$
c Justitie en Veiligheid: $€ 61.000.000 \div € 11.800.000.000 \times 100 = \mathbf{0,5\%}$

- 8** **a** Door te bezuinigen op de uitgaven, kan de overheid een **begrotingstekort** voorkomen.
b Als de verwachte uitgaven lager zijn dan de verwachte inkomsten, dan heeft de overheid een **begrotingsoverschot**.

- 9** **a** Begrotingsoverschot
b $€ 305,5 \text{ miljard} - € 302,1 \text{ miljard} = \mathbf{€ 3,4 \text{ miljard}}$

- 10** **C**

- 11** De overheid heeft de inkomsten verhoogd.
 De overheid heeft de inkomsten verlaagd.
 De overheid heeft de uitgaven verhoogd.
 De overheid heeft de uitgaven verlaagd.

- 12** Banken en verzekeraars helpen de overheid de staatsschuld af te lossen.
 Een staatsschuld is het gevolg van begrotingstekorten.
 Een staatsschuld kan verlaagd worden door van burgers te lenen.
 Over de staatsschuld moet de overheid aflossing en rente betalen.
- 13 a** $\text{€ } 394.000.000.000 \div 17.400.000 = \text{€ } 22.644$
b $1,3 \div 100 \times \text{€ } 394.000.000.000 = 0,013 \times \text{€ } 394.000.000.000 = \text{€ } 5.122.000.000$
c $\text{€ } 10,2 \text{ miljard} \div \text{€ } 443 \text{ miljard} \times 100\% = 2,3\%$
d $(\text{€ } 394 \text{ miljard} - \text{€ } 227 \text{ miljard}) \div \text{€ } 227 \text{ miljard} \times 100\% = 73,6\%$

Samenvatting

7.1 Wat is de overheid?

In ons land is het **rijk** de centrale overheid. De **provincie**, gemeente en **waterschappen** zijn lagere overheden. Als de overheid activiteiten wil stimuleren, kan ze **subsidie** geven. Bijvoorbeeld voor **innovatie** van productiemethodes of producten. Het kopen van schadelijke producten kan de overheid afremmen door er **accijns** op te heffen. Alle voorzieningen die de overheid betaalt en levert noem je **collectieve** goederen. De overheid behoort tot de **collectieve** sector, burgers en bedrijven tot de **particuliere** sector. Bij bedrijven is er **marktwerking** als zij met elkaar concurreren op prijs en kwaliteit. Bij **privatisering** verkoopt de overheid een dienst of activiteit aan een bedrijf.

7.2 Sociale zekerheid

Voor je eerste levensbehoeften heb je minstens het **sociaal minimum** nodig. Voor wie dat niet zelf kan verdienen, is er de sociale **zekerheid**. Dat gaat uit van het **solidariteits**beginsel. Alle **actieven** betalen **sociale premies** over hun inkomen. Hiermee worden de sociale verzekeringen betaald. Daar zijn twee groepen van. Voor alle inwoners zijn er de **volksverzekeringen**, bijvoorbeeld de **AOW** en de **ANW**. Voor mensen in loondienst zijn er de **werknemersverzekeringen**, zoals de **WW** en de **WIA**. Andere uitkeringen worden met belastinggeld betaald, zoals bijstand. Dit zijn de sociale **voorzieningen**.

7.3 Hoe komt de overheid aan geld?

De inkomsten van de overheid bestaan vooral uit belastingen. Zo betaalt iedereen met een inkomen **inkomstenbelasting**. Bv's en nv's betalen over hun winst **vennootschapsbelasting**. Deze **directe** belastingen betaal je rechtstreeks aan de overheid. Via een winkelier betaal je **indirecte** belastingen, zoals btw. Voorbeelden van niet-**belastingontvangsten** zijn winst van overheidsbedrijven en boetes. Als bij belastingen het **draagkracht**beginsel geldt, dan wordt er rekening gehouden met de hoogte van je inkomen. Het **profijt**beginsel geldt als je belasting betaalt omdat je ergens gebruik van maakt. De **motorrijtuigen**belasting, die autobezitters betalen, is daar een voorbeeld van.

7.4 Wat geeft de overheid uit?

De rijksoverheid moet goed letten op de inkomsten en uitgaven. Daarom stelt de regering ieder jaar de **rijksbegroting** op. Daarin staan de verwachte inkomsten en uitgaven in het komende jaar. In de **miljoenennota** legt de regering uit welke keuzes zij maakt. Als de overheid meer uitgeeft dan ze ontvangt, ontstaat er een **begrotingstekort**. Ze kan ook geld overhouden, dan is er een **begrotingsoverschot**. Als de overheid de tekorten niet kan voorkomen, moet ze geld lenen. In de loop der jaren is zo een **staatsschuld** opgebouwd.

Herhalingsopdrachten

paragraaf 7.1 Wat is de overheid?

- 1 a Centrale overheid of rijksoverheid.
b Gemeente, provincie en waterschappen.
- 2 $45 \times \text{€ } 5 + 18 \times \text{€ } 35 = \text{€ } 225 + \text{€ } 630 = \text{€ } 855$
- 3 Een innovatie.
- 4 - Accijns heffen.
- Milieuheffing laten betalen door vervuilende bedrijven.
- Voorlichting geven.
- Verbieden.
- 5 Collectieve voorzieningen: **dijken – onderwijs – straatverlichting**
- 6 *Bijvoorbeeld:*
 - De overheid wil de kwaliteit van de politie in eigen hand houden.
 - De overheid kan niet iedereen apart voor politiediensten laten betalen.
- 7 a privatisering
b *Bijvoorbeeld:* De tarieven voor het gebruik van de sporthal of de prijs van het zwembadkaartje gaan omhoog (omdat OptiSport winst wil maken).

Herhalingsopdrachten

paragraaf 7.2 Sociale zekerheid

- 8 a Een door de overheid vastgesteld maandelijks bedrag dat e minimaal nodig hebt om van te leven.
b *Bijvoorbeeld:*
 - Je kunt werkloos zijn.
 - Je kunt arbeidsongeschikt zijn.
 - Je bent alleenstaand en moet voor heel jonge kinderen zorgen.
- 9 a $\text{€ } 200.000.000.000 \div 17.200.000 = \text{€ } 11.628$.
b *Bijvoorbeeld:* onderwijs.
- 10 Solidariteitsbeginsel.
- 11 Premies worden ingehouden op het **brutoloon** van werknemers. De overheid betaalt ook een deel van de uitkeringen met **belastinginkomsten**.
- 12

Werknemersverzekeringen	Volksverzekeringen
WIA	AOW
WW	ANW

- 13 Na 2024 wordt de AOW-leeftijd steeds met één jaar verhoogd.
 Met een bijstandsuitkering moet je actief op zoek gaan naar werk.
 Met een arbeidsbeperking kun je geen betaald werk doen.

Herhalingsopdrachten

paragraaf 7.3 Hoe komt de overheid aan geld?

- 14 **a** alle consumenten
b iedereen met een inkomen
c werknemers
d bv's en nv's

- 15 accijns
 btw
 inkomstenbelasting
 loonbelasting
 vennootschapsbelasting

16 **D**

17 **D**

- 18 **a** Als je ergens gebruik van maakt.
b Voor automobilisten worden dure wegen aangelegd. Ook neemt ze maatregelen tegen de vervuiling die auto's veroorzaken.

Herhalingsopdrachten

paragraaf 7.4 Wat geeft de overheid uit?

19 **B**

- 20 landbouw
 milieu
 onderwijs
 sociale zekerheid
 zorg

- 21 **a** Van de burgers en bedrijven in Nederland.
b Door belastingen die zij betalen.

- 22 **a** Er is een **begrotingsoverschot** als de overheidsuitgaven lager zijn dan de inkomsten.
b Een begrotingstekort zal **toenemen** als de kosten voor de aanleg van een snelweg tegenvallen.
c Doordat de staat door de verkoop van gas minder geld ontvangt dan verwacht, stijgt het **begrotingstekort**.

- 23 a** 1 De inkomsten verhogen, bijvoorbeeld door hogere belastingtarieven.
2 Bezuinigen, dus minder geld uitgeven.
- b** Geld lenen.
- c** Telkens als er een begrotingstekort is, gaat de overheid lenen. Al die leningen samen (min wat er afgelost is) vormen de staatsschuld.
- d** Bij de uitgaven op de rijksbegroting staan de rentelasten die het rijk over de staatsschuld moet betalen.

Plusopdrachten

paragraaf 7.1 Wat is de overheid?

- 1 Uit het cirkeldiagram blijkt dat huishoudens 18% van de CO₂-uitstoot veroorzaken. Het is oneerlijk dat zij dan 60% van de milieubelastingen en heffingen betalen.
- 2
 - a De particuliere sector. Het onderwijs in de collectieve sector wordt (grotendeels) betaald door de overheid. Bij Luzac moet je zelf € 20.000 schoolgeld betalen.
 - b Als ouders de kwaliteit van zo'n particuliere school beter vinden, zijn ze bereid daar extra voor te betalen. Bijvoorbeeld omdat de klassen kleiner zijn en hun kinderen meer persoonlijke aandacht krijgen.
- 3 Drinkwater is een basisbehoefte. De overheid vindt het belangrijk dat de kwaliteit, de veiligheid en de beschikbaarheid van drinkwater altijd gegarandeerd moet zijn. Voor elektriciteit geldt dat ook voor een deel. Maar bij elektriciteit zijn er geen kwaliteitsverschillen die schadelijk voor de gezondheid kunnen zijn (stroom = stroom).

Plusopdrachten

paragraaf 7.2 Sociale zekerheid

- 4
 - a Kinderen die in armoede opgroeien, kunnen vaak slechter meekomen op school. Ze hebben daardoor minder kans op een goede baan en een goed inkomen.
 - b Sociale uitsluiting betekent dat je niet mee kunt doen aan allerlei 'normale' dingen in de maatschappij, zoals sporten, werken, met vrienden uitgaan, enzovoort.
- 5
 - a $3,5 \div 8,9 \times 100\% = 39,3\%$
 - b Als het percentage stijgt, betekent dat dat één werkende een groter deel van één uitkering moet betalen. De premies en belastingen moeten dan stijgen.
- 6
 - a Als zzp'er is zij geen werknemer. Zij heeft dus geen recht op een uitkering van een werknemersverzekering, zoals de WIA en de WW.
 - b *Bijvoorbeeld:*
 - De premie voor zo'n verzekering is te hoog in verhouding tot haar inkomen.
 - Andju vond de kans klein dat ze arbeidsongeschikt zou worden en dat ze haar werk altijd kon blijven doen.

Plusopdrachten

paragraaf 7.3 Hoe komt de overheid aan geld?

- 7
 - a **C**
 - b Het grootste deel van de bevolking verdient een inkomen en betaalt daarover inkomstenbelasting. Iedereen is consument en betaalt btw als hij iets koopt.

- 8** Als je de btw rechtstreeks aan de Belastingdienst zou moeten betalen, dan zou jij of de winkelier steeds bij moeten houden hoeveel de btw over je aankoop is. En je zou na iedere aankoop apart de btw naar de Belastingdienst moeten overmaken. Dat is vrijwel niet te doen.
- 9** Allebei.
Profijtbeginsel: alleen wie gebruik maakt van de muziekschool betaalt lesgeld.
Draagkrachtbeginsel: de hoogte van het lesgeld is afhankelijk van het inkomen.
- 10 a** Auto's zonder verbrandingsmotor vervuilen minder. De overheid belooft dit milieuvriendelijke gedrag met lagere of geen belasting.
b Nee, want met deze schone auto's maak je wel gebruik van de wegen.

Plusopdrachten

paragraaf 7.4 Wat geeft de overheid uit?

- 11** De plannen van de regering kosten (veel) geld dat door de burgers en bedrijven in de vorm van belasting betaald wordt. De Eerste en Tweede Kamer zijn door de bevolking gekozen. Zij moeten namens de burgers controleren of dat op een goede manier gebeurt.
- 12 a** $€ 302.100.000.000 \div 17.400.000 = € 17.362$
b Het begrotingsoverschot is $€ 305,5$ miljard - $€ 302,1$ miljard = $€ 3,4$ miljard
 $€ 3.400.000.000 \div 17.400.000 = € 195,40$
- 13 a** In de jaren 2017, 2018 en 2019.
b In de jaren 2013, 2014 en 2015.
c In 2016 waren de overheidsuitgaven bijna gelijk aan de overheidsinkomsten. Het overheidssaldo kwam dus bijna uit op $€ 0$. (Als je goed kijkt, zie je dat er een heel klein tekort is.)
- 14** Als de staatsschuld kleiner wordt, betaalt de overheid minder rente. Hierdoor dalen de uitgaven van de overheid.
- 15 a** Als je geld leent aan de overheid, ontvang je daarvoor rente.
b Het risico is dat degene aan wie je het geld uitleent het geleende bedrag niet terug kan betalen. (Bij een lening aan de Nederlandse overheid is dat risico uiterst klein.)

Rekenen

Subsidie en accijns

- 1** € 7,40 × 159.000 = **€ 1.176.600**
- 2** € 45 – € 32,50 = € 12,50 subsidie
 € 12,50 ÷ € 45 × 100% = **27,8%**
- 3** a € 2.399 + € 1.700 = **€ 4.099**
 b € 2.399 ÷ € 4.099 × 100% = **58,5%**
- 4** (€ 9,1 miljard – € 8,9 miljard) ÷ € 8,9 miljard × 100% = **2,2%**
- 5** € 44,18 ÷ 100 = € 0,4418 per liter
 € 0,4418 × 0,75 = **€ 0,33**
- 6** a 150 ÷ 25 × € 0,79 = € 4,74 accijns per week.
 € 4,74 × 52 = **€ 246,48** per jaar.
 b 3.750 ÷ 15 × € 0,50 = € 125 accijns per maand.
 € 125 × 12 = **€ 1.500** per jaar.
- 7** € 12.400.000.000 ÷ 17.200.000 = **€ 721**

Sociale zekerheid

- 8** a € 1.203,43 – € 850 = **€ 353,43**
 b € 1.635,60 – € 1.340 = € 295,60
 € 295,60 ÷ € 1.635,60 × 100% = **18,1%**
- 9** 17,9 ÷ 100 × € 2.350 = 0,179 × € 2.350 = € 420,65 per maand
 € 420,65 × 12 = **€ 5.047,80** per jaar
- 10** 1 75 ÷ 100 × € 2.680 = 0,75 × € 2.680 = **€ 2.010**
 2 70 ÷ 100 × € 2.680 = 0,7 × € 2.680 = **€ 1.876**
- 11** € 221,49 + € 268,95 + € 316,41 = € 806,85
 € 806,85 × 4 = **€ 3.227,40** per jaar

Belastingen

- 12** a 15 ÷ 100 × € 178.000 = 0,15 × € 178.000 = **€ 26.700**
 b Winst: € 275.000
 15% over € 245.000 – → 15 ÷ 100 × € 245.000 = 0,15 × € 245.000 = € 36.750
 25% over € 30.000 → 25 ÷ 100 × € 30.000 = 0,25 × € 25.000 = € 7.500 +
 Totale vennootschapsbelasting: **€ 44.250**
- 13** a € 51
 b € 116 × 3 = **€ 348**

- 14 a** Tarief benzine: € 43
 Tarief diesel: € 92
 $(€ 92 - € 43) \div € 43 \times 100\% = \mathbf{114\%}$ hoger.
- b** Beide auto's rijden op benzine.
 Yi betaalt voor haar nieuwe auto € 75 per maand.
 Dat is $384 \div 12 = € 32$ per maand meer dan bij haar oude auto.
 Voor haar oude auto betaalde ze $€ 75 - € 32 = € 43$ motorrijtuigenbelasting per maand. Dit bedrag hoort bij de gewichtsklasse **1051-1150 kg**.

De rijksbegroting

- 15 a** Overheidsinkomsten: € 304,7 miljard
 Overheidsuitgaven: € 295,0 miljard –
 Er is een **begrotingsoverschot** van € **9,7 miljard**
- b** $25 \div 100 \times € 304,7 \text{ miljard} = 0,25 \times € 304,7 \text{ miljard} = \mathbf{€ 76.175.000.000}$
- c** $€ 59,6 \text{ miljard} \div € 304,7 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{19,6\%}$
- d** $27,5 \div 100 \times € 295 \text{ miljard} = 0,275 \times € 295 \text{ miljard} = € 81.125.000.000$
 $72 \div 100 \times € 81.125.000.000 = 0,72 \times € 81.125.000.000 = \mathbf{€ 58.410.000.000}$
- e** $(€ 39,1 \text{ miljard} - € 38,5 \text{ miljard}) \div € 38,5 \text{ miljard} \times 100 = \mathbf{1,6\%}$
- 16 a** $(€ 394 \text{ miljard} - € 416 \text{ miljard}) \div € 416 \text{ miljard} \times 100 = \mathbf{-5,3\%}$, dus **5,3% gedaald**.
- b** $2,1 \div 100 \times € 394 \text{ miljard} = 0,021 \times € 394 \text{ miljard} = \mathbf{€ 8.274.000.000}$
- c** $€ 350 \times 60 \times 60 \times 24 = \mathbf{€ 30.240.000}$
- d** Daling staatsschuld per jaar: $365 \times € 30.240.000 = € 11.037.600.000$
 $€ 394.000.000.000 \div € 11.037.600.000 = 35,7$ dus **36 jaar**

Examentraining

Gaat accijns over de grens?

- 1 Belastingen in euro: $\text{€ } 0,07 + \text{€ } 0,35 = \text{€ } 0,42$
 Prijs glas bier: $\text{€ } 0,35 + \text{€ } 0,07 + \text{€ } 1,58 = \text{€ } 2,00$
 Belasting in procenten: $\text{€ } 0,42 \div \text{€ } 2,00 \times 100\% = \mathbf{21\%}$

- 2 Eerste accijnsverhoging: $10 \div 100 \times \text{€ } 0,34 = 0,1 \times \text{€ } 0,34 = \text{€ } 0,034$
 De accijns is dan $\text{€ } 0,34 + \text{€ } 0,034 = \text{€ } 0,374$
 Tweede accijnsverhoging: $5,75 \div 100 \times \text{€ } 0,374 = 0,0575 \times \text{€ } 0,374 = \text{€ } 0,0215$
 De accijns is dan $\text{€ } 0,374 + \text{€ } 0,0215 = \text{€ } 0,3955 \rightarrow \mathbf{\text{€ } 0,40}$
Of:
 Na beide verhogingen: $\text{€ } 0,34 \times 1,1 \times 1,0575 = \text{€ } 0,395505 \rightarrow \mathbf{\text{€ } 0,40}$

*Let op: je mag de beide percentages niet bij elkaar optellen.
 $\text{€ } 0,34 \times 1,1575 = \text{€ } 0,39$ ($\text{€ } 0,39355$) is dus onjuist.*

Benodigde afzet: $\text{€ } 387.907.136 \div \text{€ } 0,40 = \mathbf{969\ 767\ 840}$ liter
of
 $\text{€ } 387.907.136 \div \text{€ } 0,395505 = \mathbf{980\ 789\ 461,57}$ liter

(Opmerking: Afrondingsverschillen niet fout rekenen)

- 3 **C**

- 4 $\text{€ } 16,572$ miljard $\div 14 = \text{€ } 16.572.000.000 \div 14 = \mathbf{\text{€ } 1.183.714.286}$ per jaar

Ontwikkelingshulp

- 5 Daarom kies ik voor het (1) **solidariteitsbeginsel**. Ik wil dus niet het (2) **profijtbeginsel** toepassen.'

- 6 Op de begroting wordt $\text{€ } 1,2$ miljard van $\text{€ } 259,6$ miljard gereserveerd voor het Deltaprogramma.
 $\text{€ } 1,2$ miljard $\div \text{€ } 259,6$ miljard $\times 100\% = \mathbf{0,5\%}$ van de totale uitgaven in de miljoenennota.

H8

Hoofdstuk 8 Over de grens

Weet je het nog?

Theorie

Veel goederen die jij koopt, komen uit het buitenland. Bijvoorbeeld een mobieltje uit China of Zuid-Korea. Door goederen en diensten te **importeren** of in te voeren, kunnen we kiezen uit heel veel producten. In Nederland produceren we zelf ook veel. Een groot deel ervan **exporteren** we naar het buitenland. Al dat kopen uit het buitenland en verkopen aan het buitenland, maakt dat de **internationale handel** voor Nederland heel belangrijk is. Om de handel binnen Europa makkelijker te maken, werkt een groot aantal Europese landen samen, onder andere op economische gebied. Deze landen vormen samen de **EU = Europese Unie**. Zo hebben zij afgesproken dat ze elkaars producten vrij mogen invoeren en uitvoeren. Er is tussen deze landen dus

vrijhandel. Een deel van de Europese landen heeft samen de euro als munteenheid. Zij vormen samen de **eurozone**. Doordat ze dezelfde munt hebben, besparen ze kosten bij de handel, want ze hoeven nu geen **vreemd geld (of: vreemde valuta)** om te wisselen. Wij leven in een welvarend land, maar dat is niet overal op de wereld zo. **Ontwikkelings**landen hebben veel armoede. De gezondheidszorg is er slecht en mensen hebben er weinig scholing. Rijke landen proberen samen met deze arme landen door middel van **ontwikkelingssamenwerking** de welvaart in deze landen te vergroten.

Opdrachten

- 1 Bedrijven kopen goederen uit een ander land of verkopen er goederen aan.
- 2
 - a *Bijvoorbeeld:* ananas, avocado's, computergames, laptops, smartphones.
 - b *Bijvoorbeeld:* machines, vlees, tv-programma's, tomaten, zuivelproducten.
- 3 Een Nederlands bedrijf verkoopt machines aan een fabriek in België. Het Nederlandse bedrijf **exporteert** de machines, het Belgische bedrijf **importeert** de machines. Dit is **wel** een voorbeeld van internationale handel.
- 4
 - x** De Europese Unie bestaat uit Europese landen die samenwerken op economische gebied.
 - Alle landen van de Europese Unie behoren tot de eurozone.
 - x** In de eurozone is de euro het betaalmiddel.
 - Binnen de EU kun je overal met de euro betalen.
 - x** Voor handel met landen buiten de eurozone heb je te maken met vreemd geld.
- 5
 - 1 De directeur heeft dan geen kosten voor het omwisselen van vreemd geld.
 - 2 Tussen Nederland en Spanje is vrijhandel waardoor hij geen extra belasting aan de grens hoeft te betalen.

- 6 a** *Bijvoorbeeld:* België, Duitsland, Frankrijk, Polen, Spanje, enzovoort.
b *Bijvoorbeeld:* Bulgarije, Denemarken, Hongarije, Kroatië, Polen, Roemenië, Tsjechië, Zweden. (Tot aan de Brexit: het Verenigd Koninkrijk.)

7 *Bijvoorbeeld:* veel armoede, weinig scholing, slechte gezondheidszorg.

8 **C**

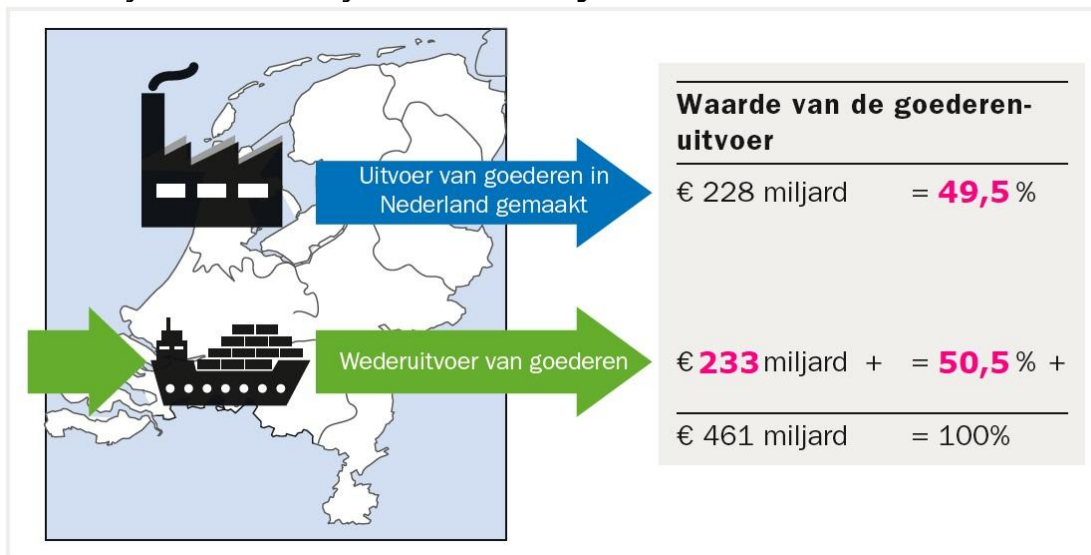
9

1	h	a	v	e	n						
2	e	x	p	o	r	t					
3	b	e	d	r	i	j	f				
			4	h	a	n	d	e	l		
5	C	h	i	n	a						
			6	i	n	v	o	e	r		
7	v	r	e	e	m	d	g	a	a	n	
			8	e	u						
9	D	u	i	t	s	l	a	n	d		

Het woord is **vrijhandel**

Paragraaf 8.1 **Waarom de grens over?**

- 1** Mobieltjes van Samsung komen uit Zuid-Korea De iPhone is een Amerikaans merk, maar wordt meest geproduceerd in China. Huawei komt uit China. Smartphones worden daar goedkoper en sneller geproduceerd.
- 2** **1** ATB fiets uit China **2** Ananas **3** Aardolie
 • goedkoper • klimaat • hebben we te weinig / niet
 • meer keuze
- 3** **a** De schoenen daarvandaan zijn veel goedkoper dan de schoenen die hij maakt.
 b Schoenen van betere kwaliteit maken. Of schoenen die een opvallend ontwerp hebben.
- 4** **a** *Productgroepen:*
 - Machines en vervoermaterieel
 - Gefabriceerde goederen
 - Minerale brandstoffen
 c Chemische producten
- b** *Voorbeelden:*
 - Auto's, motorfietsen, tractors, scooters.
 - Kleding, schoenen, meubels, onderdelen.
 - Aardolie, steenkool.
- 5** **a** In Nederland wonen veel minder mensen dan in de VS aan wie de bedrijven producten kunnen verkopen. Daarom verkopen ze ook graag aan het buitenland.
 b *Bijvoorbeeld:* vrachtwagenchauffeurs, scheepspersoneel, havenarbeiders, douanemedewerkers.
- 6** **a** € 461 miljard - € 228 miljard = **€ 233 miljard**

- b** € 228 miljard ÷ € 461 miljard × 100% = **49,5%**
 € 223 miljard ÷ € 461 miljard × 100% = **50,5%**

7 1.475.000.000 × € 0,95 = **€ 1.401.250.000**

8

		export	import
a	Een Nederlandse familie gaat een weekendje naar Euro Disney bij Parijs.		x
b	Duizenden bezoekers wonen in Brazilië een optreden bij van dj Martin Garrix.	x	
c	Een Liberiaanse tanker vervoert olie voor Shell Nederland		x

9 a

- b Nederland heeft in dat jaar op de betalingsbalans voor diensten een **overschot**.
- c $€ 206,5 \text{ miljard} - € 195,5 \text{ miljard} = € 11 \text{ miljard}$

10 a

- Exportpercentage: $€ 438,4 \text{ miljard} \div € 795,3 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{55,1\%}$
- b Importpercentage: $€ 356,6 \text{ miljard} \div € 795,3 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{44,8\%}$
- c De export en de import zijn allebei hoog in verhouding tot het nationaal inkomen.

11 a

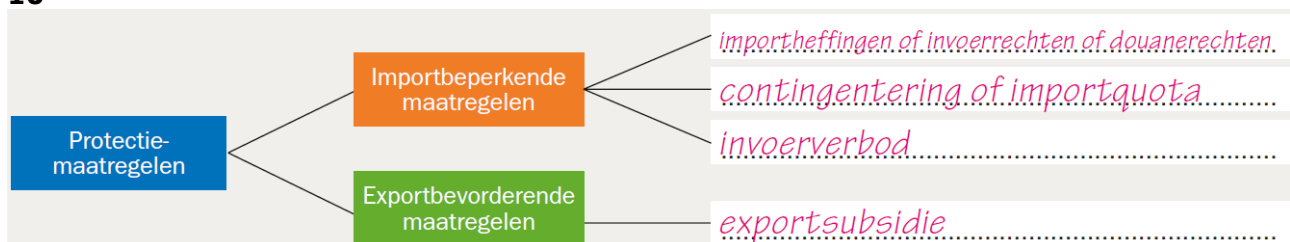
	Duitsland	Griekenland	Hongarije
Nationaal inkomen	€ 3.716 miljard	€ 265 miljard	€ 256 miljard
Uitvoerwaarde	€ 1.269 miljard	€ 28 miljard	€ 87 miljard
Invoerwaarde	€ 1.004 miljard	€ 46 miljard	€ 85 miljard
Uitvoerpercentage	34,1%	10,6%	34,0%
Invoerpercentage	27,0%	17,4%	33,2%

- b Hongarije
- c Griekenland: $€ 28 \text{ miljard} - € 46 \text{ miljard} = \mathbf{- €18 \text{ miljard}}$

Paragraaf 8.2 Wereldwijde handel

- 1 *Bijvoorbeeld:* H&M, Ikea, McDonalds, Primark, Philips, Shell, Unilever, Volkswagen.
- 2 Als de lonen in een land stijgen, **verslechtert** de internationale concurrentiepositie. Hierdoor zal een land **minder** gaan exporteren.
- 3 Vooral aan de goede kwaliteit. (Nederlandse producten zijn meestal niet goedkoop doordat de lonen in ons land hoog zijn.)
- 4
 - a Voor een klein land als Nederland is het belangrijk om veel te kunnen exporteren. Dat lukt alleen als wij goed kunnen concurreren met buitenlandse bedrijven.
 - b *Bijvoorbeeld:* de Rotterdamse havens, Schiphol, goede snelwegen, goede vaarwegen.
 - c Alleen met een goed geschoolde beroepsbevolking kunnen we producten van hoge kwaliteit maken.
- 5
 - a De onderdelen worden in verschillende landen gemaakt. Dat gebeurt in de landen die ze kunnen leveren met de beste prijs-kwaliteitverhouding.
 - b Dan is er in Nederland minder werk en dan heeft Nederland minder inkomsten.
 - c Als het ene land ze niet meer kan leveren of ze daar duurder worden, kan de fabrikant de onderdelen uit een ander land halen.
- 6
 - a Hierdoor is communicatie over de hele wereld makkelijker geworden. Hierdoor kunnen consumenten en bedrijven makkelijker over de hele wereld producten kopen en verkopen.
 - b Met zeecontainers koste het laden en lossen van schepen veel minder tijd. Goederen kunnen goedkoop over de hele wereld vervoerd worden.
- 7 Globalisering → 3 → 1 → 2 → daling van inkomen
- 8
 - a bescherming
 - b protectionisme, handelsbelemmeringen
- 9
 - a De staalproducenten in de VS en de werknemers daarvan.
 - b Vanuit de VS neemt de vraag naar Europees staal af. Hierdoor zal de Europese export van staal naar de VS dalen.
 - c De internationale arbeidsverdeling wordt minder. Er wordt minder staal gekocht in de landen die dit het beste en goedkoopste kunnen.

10

- 11 a** Als de EU importheffingen heft op producten uit de VS, dan worden deze producten **duurder** voor consumenten in **Europa**, zodat wij **minder** van deze producten uit de VS importeren.
- b** Bij contingentering mogen er **enkele** producten worden ingevoerd.
- c** Als Nederlandse bedrijven exportsubsidies **ontvangen**, worden hun producten **goedkoper** voor buitenlandse afnemers, zodat die **meer** Nederlandse producten gaan kopen.
- 12** *Bijvoorbeeld:*
Nee, niet in de economische betekenis, want de buitenlandse producten worden niet tegengehouden om de economie en werkgelegenheid te beschermen.
Of:
Ja, als je het begrip protectie ruim opvat: de buitenlandse producten worden tegengehouden om het milieu en de gezondheid van de bewoners te beschermen.
- 13 a** Importheffingen.
- b** De Europese Commissie vindt dat de concurrentie uit China niet eerlijk is. Ze wil zo de Europese fabrikanten daartegen beschermen.
- c** Ja, China geeft exportsubsidie aan de Chinese fabrikanten. Die kunnen hierdoor de fietsen tegen een lagere prijs verkopen.

Paragraaf 8.3 Samenwerken is slimmer

- 1 *Bijvoorbeeld:* Ja, in Duitsland, België, Luxemburg en Frankrijk.
- 2 **a** *Bijvoorbeeld:* er mogen geen gevaarlijke stoffen in verwerkt zijn, de telefoon moet veilig zijn, je moet de materialen ervan kunnen recyclen.
- b** 1 Dat is nodig voor gelijkwaardige concurrentie.
2 Om de consument te beschermen tegen gevaarlijke of schadelijke producten.
- 3 **a** $53,5 \div 100 \times \text{€ } 441,3 \text{ miljard} = 0,535 \times \text{€ } 441.300.000.000 = \text{€ } 236.095.500.000$
b $\text{€ } 352,4 \text{ miljard} + \text{€ } 145,5 \text{ miljard} = \text{€ } 497,9 \text{ miljard}$
c $\text{€ } 352,4 \text{ miljard} \div \text{€ } 497,9 \text{ miljard} \times 100\% = 70,8\%$
- 4 **a** Duitsland
b - Het ligt dichtbij, dat is voor het vervoer makkelijk en goedkoop.
- Voor de export: het is een land met veel inwoners die veel koopkracht hebben.
- Voor de import: Duitsland levert goede kwaliteit producten die wij graag willen hebben (zoals auto's).
- 5 $23\% + 10\% + 8\% = 41\%$
 $41 \div 100 \times \text{€ } 498 \text{ miljard} = 0,41 \times \text{€ } 498 \text{ miljard} = \text{€ } 204,2 \text{ miljard}$

6

	Vrij verkeer van...		
	goederen en diensten	personen	kapitaal
a Als je de grens overgaat, hoef je geen paspoort te laten zien.		x	
b Een Duits transportbedrijf neemt Poolse chauffeurs in dienst.		x	
c Je opent een spaarrekening in Denemarken.			x
d Een Nederlandse scholier heeft een bijbaantje in België		x	
e Je koopt zonder importheffingen bij een webwinkel in Duitsland.	x		

- 7 **a** Veel Oost-Europese arbeidskrachten zijn bereid voor een lager loon te werken dan Nederlandse arbeidskrachten. Hierdoor kunnen bedrijven goedkoper produceren.
b Er is minder werk beschikbaar voor Nederlanders. Hierdoor kan werkloosheid ontstaan.
- 8 **a** *Bijvoorbeeld (twee van de volgende):*
- De dollar is een munt die internationaal veel gebruikt wordt.
- De waarde van de dollar is bekender dan die van de Chinese yuan.
- De dollar is een munt waarvan de wisselkoers niet zo sterk verandert.
- Dollars worden overal ter wereld geaccepteerd. Met dollars kunnen Chinese bedrijven makkelijker importgoederen betalen.
- b** Ze zijn goedkoper geworden. In juni kreeg je voor een euro ongeveer 1,12 dollar, op 1 juli iets meer, ongeveer 1,13 dollar.

9 B

- 10 a Klas 3c gaat een paar dagen naar Londen. De toegangsprijs voor een musical is, omgerekend in euro's, voor hen **hoger** geworden.
- b Kate woont in Londen. Daar koopt ze in de supermarkt Nederlandse tomaten. Voor Kate zijn de tomaten nu **goedkoper**.
- c De vraag vanuit Nederland naar Engelse producten **neemt af**.
- d De export van Nederlandse producten naar het Verenigd Koninkrijk **neemt toe**.
- 11 a Alle EMU-landen hebben de euro als gemeenschappelijke munteenheid.
- b Nee, niet alle landen behoren tot de eurozone.
- c - Makkelijk prijzen vergelijken.
- Geen omwisselkosten.
- Geen veranderingen in de wisselkoers.

12 C

Paragraaf 8.4 Hoe is de welvaart verdeeld?

1 *Bijvoorbeeld:* Afghanistan, Bangladesh, Centraal Afrikaanse Republiek, Ethiopië, Malawi. Het zijn veel landen in Afrika en delen van Azië. In Nederland kunnen de meeste mensen in zowel basisbehoeften als luxebehoeften voorzien. In landen met weinig welvaart kunnen veel mensen niet eens in hun basisbehoeften voorzien.

2 Het totale nationaal inkomen is al gauw hoger in landen met veel inwoners. Dan weet je nog niet of de inwoners in hun behoeften kunnen voorzien.

3 a

Land	Nationaal inkomen	Aantal inwoners	Inkomen per hoofd
Bangladesh	€ 611 miljard	164 miljoen	€ 3.726
Luxemburg	€ 55 miljard	591.000	€ 93.063
Namibië	€ 24 miljard	2,4 miljoen	€ 10.000

b Bangladesh is het minst welvarend.

- 4**
- Als er in een land veel zelfvoorziening is, wordt het nationaal inkomen hoger.
 - Doordat de prijzen per land verschillen, kun je de koopkracht in verschillende landen niet goed met elkaar vergelijken.
 - Bij een gelijkmatige inkomensverdeling is een klein deel van de bevolking arm en een klein deel rijk.

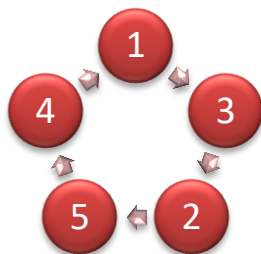
5

- 1 **protectiemaatregelen** 2 **slechte infrastructuur** 3 **gebrek aan scholing**

6 Door gebrek aan scholing kunnen de inwoners maar weinig soorten werk doen. Zij kunnen niet voldoen aan de vraag naar geschoolde werknemers.

7 a

b *Bijvoorbeeld:*

- Andere landen moeten geen producten meer kopen die gemaakt zijn met behulp van kinderarbeid.
- Rijke landen kunnen geld geven voor onderwijs. Als kinderen gratis naar school kunnen, hebben de ouders daar geen kosten aan.

- 8 a** Zonder protectiemaatregelen door rijke landen kunnen ontwikkelingslanden hun producten zonder extra kosten exporteren. De vraag uit rijke landen zal toenemen. Hierdoor kunnen mensen in ontwikkelingslanden meer verdienen.
- b** Als de protectiemaatregelen worden afgeschaft krijgen de bedrijven in de rijke landen meer concurrentie. Hierdoor kan de productie en werkgelegenheid dalen.
- 9** Met noodhulp kunnen mensen na natuurrampen **overleven**. Deze hulp is bedoeld voor de **korte** termijn. Structurele hulp is bedoeld om de bevolking economisch **zelfstandig** te maken. Dit helpt op de **lange** termijn.
- 10** Structurele hulp. Dankzij de extra inkomsten kunnen de boeren investeren in hun bedrijf. Ook kunnen ze hun kinderen naar school laten gaan.
- 11 a** - Boeren moeten samenwerking in coöperaties.
- Boeren moeten milieuvriendelijk werken en zich aan de arbeidsrechten houden.
- b** Zo levert de productie meer op voor mens en milieu.
- 12 a** Noodhulp, het gaat om hulp bij een overstromingsramp.
- b** Met structurele hulp hadden al eerder dijken aangelegd kunnen worden, zodat er bij hevige regenval niet meteen overstromingen zouden plaatsvinden.

Samenvatting

8.1 Waarom de grens over?

Om over meer producten te beschikken, moet ons land veel **importeren**. Door te **exporteren** kunnen bedrijven meer verkopen en produceren. Dat levert ook **werkgelegenheid** op. Een deel van de import gaat met **wederuitvoer** zonder te bewerken naar het buitenland. Op de **betalingsbalans** staan alle exportontvangsten en alle betalingen voor de import. Een groot deel van ons **nationaal inkomen** verdienen we door export en een groot deel besteden we aan import. Dit laat zien dat ons land een **open** economie heeft.

8.2 Wereldwijde handel

Voor de export moeten we een sterke internationale **concurrentiepositie** hebben. In ons land produceren we veel technische producten. Dat kan doordat de bevolking goed geschoold is. Als ieder land producten maakt waarin het goed is, ontstaat er een internationale **arbeidsverdeling**.

Door betere transport- en communicatiemiddelen is de handel over de hele wereld toegenomen. Niet ieder land is blij met deze **globalisering**. Soms nemen zij **protectiemaatregelen** om de productie en werkgelegenheid in hun eigen land te beschermen. De belangrijkste maatregelen zijn:

- **importheffingen**, belasting op de invoer
- **contingentering**, een maximum invoer
- **invoerverbod**, een product wordt niet toegelaten
- **exportsubsidie**, bedrijven krijgen geld om goedkoper te kunnen exporteren.

8.3 Samenwerken is slimmer

Een belangrijk doel van de EU is samenwerken op economisch gebied. Samen hebben de lidstaten een **interne** (gemeenschappelijke) markt. Daarbinnen is er vrij verkeer van **goederen** en **diensten**. Ook is er vrij verkeer van **personen** en van **kapitaal**.

Als landen hun eigen munteenheid hebben is dat voor de handel lastig. Veel landen van de EU hebben daarom de **euro** als gezamenlijke munteenheid. Zij vormen samen de Europese **Monetaire Unie** (EMU). De **ECB** is de centrale bank van de eurolanden.

8.4 Hoe is de welvaart verdeeld?

Met het **inkomen per hoofd** van de bevolking kun je de welvaart van landen vergelijken. Daarnaast moet je ook kijken hoe de **inkomens** verdeeld zijn, hoe hoog de **prijzen** in een land zijn en of er veel **zelfvoorziening** is.

Ontwikkelingslanden hebben weinig welvaart, onder andere door gebrek aan **scholing** en een slechte **infrastructuur**. Ze verdienen weinig aan de export door **protectiemaatregelen** van rijke landen. Vaak hebben ze hoge **schulden**. Het ene probleem houdt het andere probleem in stand doordat zij in een **vicieuze cirkel** zitten. Om dit te doorbreken is **structurele** hulp nodig. Daar kun je zelf iets aan doen door **fairtrade** producten te kopen. Bij rampen ontvangen landen **noodhulp**.

Herhalingsopgaven**paragraaf 8.1 Waarom de grens over?**

- 1 a** 1 Bepaalde producten worden in het buitenland goedkoper gemaakt.
 2 Veel grondstoffen komen weinig of niet voor in Nederland.
 3 Het klimaat in ons land is voor bepaalde landbouwgewassen niet geschikt.
 4 Consumenten willen meer keuze uit merken of producten hebben.
- b Voorbeelden:**
 1 elektronica zoals tv en telefoon, kleding en schoenen, speelgoed
 2 aardolie, ijzererts, goud
 3 ananas, bananen, mango's, avocado's
 4 auto's, kleding, levensmiddelen
- 2** **x** Export levert ons land inkomsten op.
x Export zorgt voor werkgelegenheid in ons land.
 Alle goederen die Nederland exporteert, zijn in ons land gemaakt.
- 3** Vooral in de havens van Rotterdam worden goederen ingevoerd die daarna weer worden uitgevoerd naar andere landen.
- 4 a** Een overzicht van alle betalingen aan het buitenland en alle ontvangsten uit het buitenland.
b Als de exportwaarde hoger is dan de importwaarde.
- 5 a** $944.000.000 \text{ kilo} \times \text{€ } 1,90 = \text{€ } 1.793.600.000$
b Een overschot: $\text{€ } 1.793.600.000 - \text{€ } 408.000.000 = \text{€ } 1.385.600.000$
- 6 a** Alle inkomens van de inwoners van een land bij elkaar opgeteld.
b Het importpercentage is: $\text{€ } 545 \text{ miljard} \div \text{€ } 2.589 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{21,1\%}$
 Het exportpercentage is: $\text{€ } 390 \text{ miljard} \div \text{€ } 2.589 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{15,1\%}$
- 7** Een land met naar verhouding veel in- en uitvoer ten opzichte van het nationaal inkomen, heeft een **open economie**.

Herhalingsopgaven**paragraaf 8.2 Wereldwijde handel**

- 8** Door producten te maken die
 - in andere landen niet gemaakt kunnen worden,
 - van betere kwaliteit zijn dan in andere landen.
- 9** Door lage belastingen hebben bedrijven minder kosten. Hierdoor kunnen zij hun producten voor een lagere prijs verkopen en beter met andere landen concurreren.
- 10** Door internationale arbeidsverdeling produceren en **exporteren** landen producten waarin zij goed zijn. Hierdoor maken landen met **lage** lonen vooral arbeidsintensieve producten. Landen met **hoge** lonen maken vooral producten waarvoor veel kennis nodig is.

11 Globalisering

12 Om de productie en werkgelegenheid in eigen land te beschermen tegen concurrentie uit andere landen.

13 C

14

Omschrijving	Protectiemaatregel
Nederlandse bedrijven kunnen hierdoor hun producten goedkoper verkopen.	exportsubsidie
Bepaalde producten mogen niet ingevoerd worden.	invoerverbod
De douane heft belasting ingevoerde producten.	importheffingen
Er is een maximum aan producten dat ingevoerd mag worden	contingentering

Herhalingsopgaven

paragraaf 8.3 Samenwerken is slimmer

15 Samenwerking tussen de lidstaten op economisch gebied.

16 Als bedrijven in de verschillende landen van de EU aan dezelfde eisen moeten voldoen, kunnen ze gelijkwaardig met elkaar concurreren.

17 - Vrij verkeer van goederen en diensten.
 - Vrij verkeer van personen.
 - Vrij verkeer van kapitaal.

18 a Vrij verkeer van personen.
 b Vrij verkeer van diensten.
 c Vrij verkeer van kapitaal.

19 Meer. Als de yuan daalt ten opzichte van de euro, heeft Biko minder euro's nodig om de fietsen uit China te kopen. Dat maakt zijn inkooprijzen lager en daarom gaat hij meer inkopen.

20 a Ja. Je hebt minder euro's nodig om evenveel ponden als eerst te kopen. Anders gezegd: goederen en diensten in het Verenigd Koninkrijk worden voor ons goedkoper.
 b Duurder. Zij moeten meer ponden betalen voor euro's. Nederlandse producten worden voor hen dus duurder.

21 Het wettig betaalmiddel van de EMU-landen is de **euro**. EMU staat voor **Europese Monetaire Unie**. De centrale bank van de EMU-landen is de **Europese Centrale Bank (ECB)**.

Herhalingsopgaven

paragraaf 8.4 Hoe is de welvaart verdeeld?

22 Het nationaal inkomen wordt verdiend door alle inwoners. Als het inkomen per hoofd hetzelfde is, heeft het land met veel inwoners een hoger nationaal inkomen. Toch is de welvaart dan gelijk.

23 $\$ 22,4 \text{ miljard} \div 18,1 \text{ miljoen} = \$ 22.000.000.000 \div 18.100.000 = \$ 1.237,57$

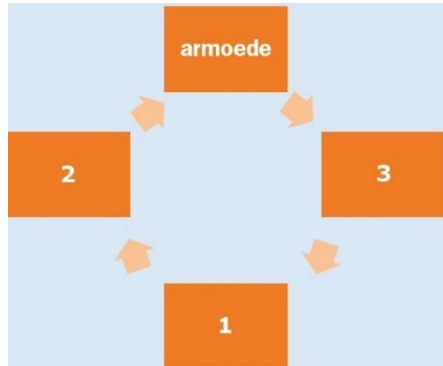
24 Je moet dan kijken naar:

- Hoe zijn de inkomens in dat land verdeeld.
- Hoeveel zelfvoorziening is er in dat land.
- Hoe hoog zijn de prijzen in dat land.

25 Drie van de volgende:

- Gebrek aan scholing.
- Een slechte infrastructuur
- Protectiemaatregelen van rijke landen
- Hoge schulden van het ontwikkelingsland
- Conflicten tussen bevolkingsgroepen
- Corruptie van de overheid.

26

27 a Fairtrade

b Je betaalt iets meer, zodat de boeren een hogere prijs krijgen voor de cacao die ze leveren.

28 Noodhulp

Plusopdrachten

paragraaf 8.1 Waarom de grens over?

- 1 Nederlanders kopen veel muziek van buitenlandse artiesten (cd's, maar ook via YouTube en Spotify).
- 2 Rotterdam ligt dicht bij zee en heeft goede verbindingen met het achterland, via de Rijn en de Maas. Goederen vanuit de hele wereld worden met containerschepen aangevoerd en vanuit Rotterdam voor een deel verder vervoerd naar bijvoorbeeld Duitsland.
- 3 China produceert veel producten voor vaak lage prijzen die Nederlanders graag willen hebben, zoals kleding en elektronica. In China is er minder behoefte aan Nederlandse producten, ook omdat die voor de Chinezen te duur zijn.
- 4 Elk jaar komen miljoenen toeristen naar Nederland. Het geld dat zij in ons land uitgeven staat op de Nederlandse betalingsbalans bij **ontvangsten** uit het buitenland. Dit toerisme is voor Nederland **export** van diensten.
- 5 *Twee van de volgende voorbeelden:*
 - Wij hebben veel keuze uit producten.
 - Er zijn producten te koop waarvoor wij de grondstoffen niet hebben.
 - Veel ingevoerde producten zijn goedkoper dan wanneer we ze zelf hadden moeten produceren.
 - Door veel export is er veel werkgelegenheid.
 - Door de export kunnen bedrijven meer verdienen.
- 6
 - a *Bijvoorbeeld:* Als het slecht gaat in het buitenland, bijvoorbeeld in Duitsland, dan heeft Nederland daar veel last van. Dat komt omdat Nederland veel exporteert en importeert uit Duitsland.
 - b De Verenigde Staten zijn veel groter dan Nederland. Hierdoor kunnen ze veel meer verschillende goederen produceren dan wij. Voor de bedrijven zijn er heel veel consumenten die hun producten willen kopen.
 - c *Bijvoorbeeld:* Een gesloten economie zorgt voor minder welvaart. Landen met een gesloten economie exporteren weinig tot niets. Daardoor krijgen ze ook minder inkomsten.

Plusopdrachten

paragraaf 8.2 Wereldwijde handel

- 7
 - a Door deze innovaties kan Nederland beter en/of goedkoper sla en rozen produceren dan andere landen.
 - b
 - In Kenia hebben ze een geschikter klimaat om goedkoper te kunnen produceren.
 - In Kenia zijn de arbeidskrachten goedkoper waardoor het product goedkoper is.

- 8 a** - Voor het produceren van dit soort machines is heel veel kennis nodig die wij wel hebben, maar in Oost-Europa niet.
- Om zulke machines te ontwikkelen en maken, moet je als bedrijf eerst enorme bedragen investeren. In Nederland beschikken we over veel kapitaal, in Oost-Europa minder.
- b** In China en Korea gebruiken ze de apparaten om chips te maken. Zij kunnen goedkoper chips leveren dan wij, Nederland levert machines die zij niet kunnen maken.
- 9** Door vrijhandel kunnen landen zonder belemmeringen hun goederen naar andere landen exporteren. Hierdoor ontstaat meer handel tussen de landen.
- 10** Staalproducenten in de VS hebben moeite om te concurreren met Europese staalproducenten
→ **2** → **1** → **3**
- 11 a** *Bijvoorbeeld:*
- Ja, want het exportverbod belemmert de internationale handel en beschermt de binnenlandse markt.
Of:
 - Nee, want deze maatregel geeft de Russische bedrijven geen bescherming tegen concurrentie vanuit andere landen.
- b** Door het exportverbod blijft er genoeg aanbod van graan voor de binnenlandse markt van Rusland. Vraag en aanbod van graan blijven in Rusland min of meer in evenwicht in Rusland. Dit voorkomt dat binnenlandse prijzen stijgen.

Plusopdrachten

paragraaf 8.3 Samenwerken is slimmer

- 12 a** 70% van de export gaat naar EU-landen. Dat dit zo'n hoog percentage is, is mede een gevolg van de interne markt, waarnaar we zonder handelsbelemmeringen kunnen exporteren.
- b** 70 % van de export ging in 2018 naar EU-landen
 $70 \div 100 \times \text{€ } 496 \text{ miljard} = 0,7 \times \text{€ } 496 \text{ miljard} = \text{€ } 347,2 \text{ miljard}$
- 13** Op een rekening bij een bank in een niet-euroland kun je geld zetten in de valuta van dat land. Daarmee kan een bedrijf in dat land producten kopen en verkopen zonder dat ze telkens euro's moeten omwisselen.
- 14** Polen kan de euro nog niet invoeren, omdat het begrotingstekort hoger is dan toegestaan.
- 15 a** Voor één euro krijg je minder zloty's. De euro is dus minder waard geworden. Omgekeerd kunnen de Polen met minder zloty's één euro kopen. De zloty is dus meer waard geworden.
- b** Nee, want Nederlanders betalen nu meer voor Poolse producten, waardoor de vraag ernaar zal afnemen. De Poolse fabrikant zal minder producten aan Nederland verkopen.

Plusopdrachten

paragraaf 8.4 Hoe is de welvaart verdeeld?

- 16 a** $\text{€ } 47.011 \div \text{€ } 603 = \mathbf{78 \text{ keer}}$ zo hoog.
- b** Omdat dit niets zegt over de verdeling van de inkomens in beide landen. Ook weet je niet of de prijzen in de Centraal Afrikaanse Republiek net zo hoog zijn als bij ons. En misschien voorzien veel mensen daar op een andere manier in hun behoeften, die niet te zien is in hun inkomen.
- 17**
- 10% van 18,1 miljoen = $0,1 \times 18.100.000 = 1.810.000$ inwoners.
 - Armste deel:
Armste deel verdient 3% van het nationaal inkomen:
 $0,03 \times \text{€ } 22,4 \text{ miljard} = \text{€ } 672 \text{ miljoen}$
Inkomen per hoofd = $\text{€ } 672.000.000 \div 1.810.000 = \mathbf{\text{€ } 371}$
 - Rijkste deel:
Rijkste deel verdient 32% van het nationaal inkomen:
 $0,32 \times \text{€ } 22,4 \text{ miljard} = \text{€ } 7,168 \text{ miljard} = \text{€ } 7.168 \text{ miljoen}$
Inkomen per hoofd = $\text{€ } 7.168.000.000 \div 1.810.000 = \mathbf{\text{€ } 3.960}$
- 18** Door gewapende conflicten en burgeroorlogen is productie en handel minder goed mogelijk. Hierdoor ontstaan er economische achterstanden.
- 19** *Bijvoorbeeld:*
Dit soort producten moet je niet kopen, want het is gemaakt met behulp van kinderarbeid.
- 20** Met haar kennis kan Sorina straks helpen om de melkproductie van de Nigeriaanse boeren te verhogen. Met hetzelfde aantal koeien kunnen de boeren dan meer produceren en meer geld verdienen. Zo kan de vicieuze cirkel van armoede doorbroken worden.

Rekenen*Invoerwaarde en uitvoerwaarde*

- 1 $752.000.000 \times \text{€ } 5,45 = \text{€ } 4.098.400.000$ of **€ 4.098,4 miljoen**
- 2 $116 \text{ miljoen} \times \text{€ } 0,83 = \text{€ } 96,28 \text{ miljoen}$ of **€ 96.280.000**
- 3 $500.000 \text{ ton} \times 1.000 \times \text{€ } 0,72 = \text{€ } 360.000.000$ of **€ 360 miljoen**
- 4 $\text{€ } 99 \text{ miljard} \div \text{€ } 52 = \text{€ } 99.000.000.000 \div \text{€ } 52 = \text{1.903.846.154 uur}$

Wederuitvoer

5

Uitvoer Nederlandse goederen	€ 90,4 miljard	
Wederuitvoer	€ 22,6 miljard	+
Totale uitvoerwaarde	€ 113 miljard	

- 6 $\text{€ } 451 \text{ miljard} - \text{€ } 233 \text{ miljard} = \text{€ } 218 \text{ miljard}$
 $\text{€ } 218 \text{ miljard} \div \text{€ } 451 \text{ miljard} \times 100 = \text{48,3\%}$

Betalingsbalans

- 7 $\text{€ } 542,4 \text{ miljard} - \text{€ } 513,8 \text{ miljard} = \text{€ } 28,6 \text{ miljard overschot}$
- 8 $\text{€ } 1 \text{ miljoen} - \text{€ } 0,6 \text{ miljoen} = \text{€ } 0,4 \text{ miljoen overschot.}$
- 9 1 $\text{€ } 1,7 \text{ miljard} \div \text{€ } 3,9 \text{ miljard} \times 100\% = \text{43,6\%}$
 2 $\text{€ } 46,7 \text{ miljard} \div \text{€ } 10,3 \text{ miljard} \times 100\% = \text{453,4\%}$

10

	Landbouw	Auto's
Import in miljarden	€ 1,7	€ 46,7
Export in miljarden	€ 3,9	€ 10,3
Saldo in miljarden	+ € 2,2	€ 36,4

Import en export in procenten van het nationaal inkomen

11

Nationaal inkomen	€ 420 miljard
Invoerwaarde	€ 223 miljard
Uitvoerwaarde	€ 292 miljard
Invoerpercentage	53,1%
Uitvoerpercentage	69,5%

$$\text{€ } 223 \text{ miljard} \div \text{€ } 420 \text{ miljard} \times 100\% = 53,1\%$$

$$\text{€ } 292 \text{ miljard} \div \text{€ } 420 \text{ miljard} \times 100\% = 69,5\%$$

- 12 a $\text{€ } 1.650 \text{ miljard} \div \text{€ } 2.400 \text{ miljard} \times 100 = \text{68,8\%}$
 b $\text{€ } 1.940 \text{ miljard} \div \text{€ } 2.400 \text{ miljard} \times 100 = \text{80,8\%}$

- 13 a** € 380,6 miljard ÷ € 451 miljard × 100 = **84,4%**
b € 397 miljard ÷ 451 miljard × 100 = **88%**

Inkomen per hoofd van de bevolking

- 14** € 2.605 miljard = € 2.605.000 miljoen
 € 2.605.000 miljoen ÷ 63 miljoen = **€ 41.349**

15

Land	Argentinië	Bahrein	Zwitserland
Nationaal inkomen	€ 490 miljard	€ 17,9 miljard	€ 651 miljard
Aantal inwoners	43 miljoen	1,3 miljoen	8 miljoen
Inkomen per hoofd	€ 11.395	€ 13.769	€ 81.375

- 16** (€ 725 miljard – € 270 miljard) ÷ € 270 miljard × 100% = **168,5%** gestegen.

- 17** 10% van de bevolking is $0,1 \times 34$ miljoen = 3,4 miljoen.

a Inkomen armste 10% is

$$0,025 \times € 419 \text{ miljard} = 0,025 \times € 419.000 \text{ miljoen} = € 10.475 \text{ miljoen}$$

$$€ 10.475 \text{ miljoen} \div 3,4 \text{ miljoen} = \mathbf{€ 3.081}$$

b Inkomen rijkste 10% is

$$0,27 \times € 419 \text{ miljard} = 0,27 \times € 419.000 \text{ miljoen} = € 113.130 \text{ miljoen}$$

$$€ 113.130 \text{ miljoen} \div 3,4 \text{ miljoen} = \mathbf{€ 33.274}$$

Examentraining

Handelsakkoord

- 1 **A**
- 2 De koers van de dollar is na 27-7-2014 (1) **gestegen**.
Daardoor (2) **stijgt** de importprijs in euro's van spijkerbroeken uit de VS in (3) **de EU**.
Als Robber2 de consumentenprijs handhaaft, zal zijn brutowinst (4) **dalen**.
- 3 $\text{€ } 12.908 \text{ miljard} + \text{€ } 12.208 \text{ miljard} = \text{€ } 25.116 \text{ miljard}$
 $\text{€ } 25.116 \text{ miljard} \div \text{€ } 55.812 \text{ miljard} \times 100\% = \mathbf{45\%}$
- 4 Handelsakkoord → **3** → **2** → **1** → hoger gemiddeld inkomen EU burgers

Ontwikkelingshulp

- 5 Structurele hulp.
Omdat de ontwikkelingshulp gericht is op het bestrijden van de oorzaken van armoede op de lange termijn.
- 6 Kinderarbeid → **3** → **1** → **2** → kinderarbeid